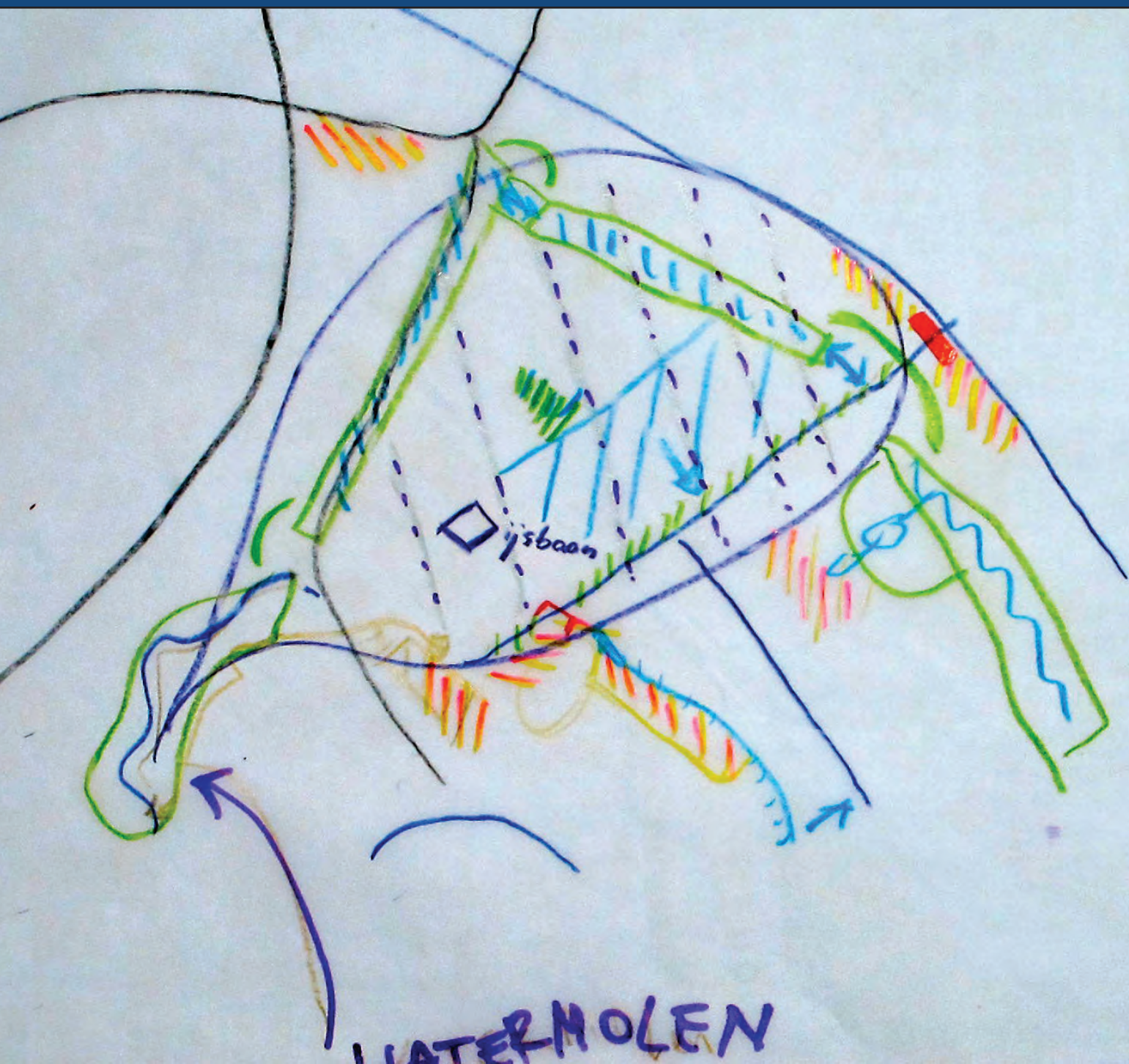

Rapportage gidsmodellensessie van 26 maart 2013

Colofon

Mei 2013

Deze rapportage is geschreven door Anne Helbig, Sander Dijk en Vincent Grond, op basis van de gidsmodellensessie van 26 maart 2013. Op deze sessie waren aanwezig :

- Greetje Kampinga (NZV, planvormer)
- René van der Ploeg (NZV, planvormer)
- Berry Schuten (NZV, planvormer)
- Edwin Rittersma (NZV, beheerder watertoetsproces)
- Arne Roelevink (NZV, grondwaterhydroloog)
- Gerwin Zantingh (NZV, gebiedcoördinator)
- Sander Dijk (NZV, gebiedscoördinator)
- Anne Helbig (gemeente Groningen, beleidscoördinator water)
- Ronald Klaassen (gemeente Groningen, ruimtelijk beleid)
- Klaas de Vries (gemeente Groningen, beleidsadviseur bodem)
- Arjan Geertsema (gemeente Groningen, adviseur stedelijk water)
- Jan Martijn Eekhof (gemeente Groningen, stedenbouwkundige)
- Vincent Grond (GrondRR)

INHOUD

1	Aanleiding en doel	1
2	Methode en tools	3
	2.1. Alliantiebenadering	3
	2.2. Nieuwe tools	7
3	Resultaten van de sessie	11
4	Hoe verder?	13

Rekencentrum Rijksuniversiteit Groningen: mooi gebouw in vijver. De gevoelige apparatuur staat op de begane grond en in de kelder.

De vijver in plan De Beren is bedoeld om de Stedelijke Watermolen te visualiseren. De belevingskwaliteit van de vijver is echter laag door 'groene smurrie', als er al water in staat. (Bron: Google Streetview)

Boraxplein: de goot is aangelegd om regenwater door de wijk te leiden, maar ligt te hoog. Nu stroomt er leidingwater, ook vanuit milieuhygiëne gezien, omdat de stroom start als spuwertjes op een plein. (bron: Google Streetview).

1 Aanleiding en doel

Het Actieprogramma Water en Ruimte van de Unie van Waterschappen heeft mede de aandacht gevestigd op de noodzaak van een betere integratie van water en RO. De werkzaamheden van gemeenten en waterschappen worden steeds complexer en krijgen meer raakvlakken met elkaar. Dit geldt ook voor verschillende afdelingen binnen die organisaties.

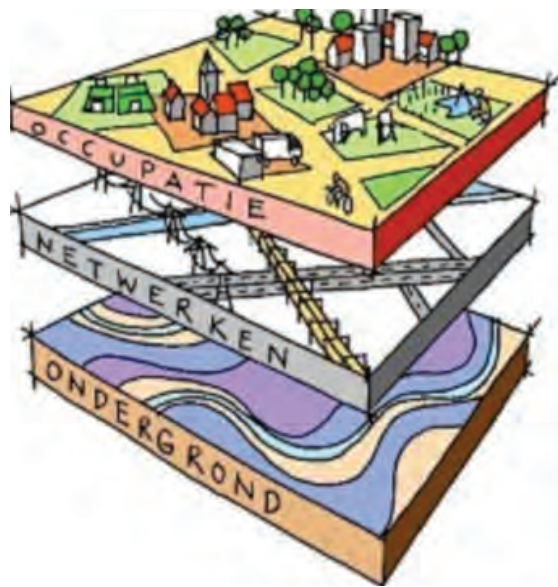
De urgentie wordt versterkt door de klimaatverandering. De toename van hitte in de stad, de wateroverlast door hevige regenbuien en toenemende perioden van lange droogte hebben een grote invloed op stad en ommeland. Aanpassingen van ruimtelijke structuren zijn noodzakelijk om voldoende veerkracht te ontwikkelen. Dit alles vraagt om een herijking van de samenwerkingsvormen binnen en tussen organisaties en deskundigheden. Ook zijn nieuwe werkprocessen en hulpmiddelen nodig: andere manieren om visies vast te leggen, nieuwe partners om plannen mee uit te voeren.

In de 'gidsmodellensessie' van 26 maart 2013 werden medewerkers van waterschap Noorderzijlvest en gemeente Groningen in het kader van een leertraject geïnformeerd over nieuwe ontwikkelingen en methodieken: de alliantiebenadering, kwetsbaarhedenkaarten, kaarten met structuurdragers én gidsmodellen Lagenbenadering van het ministerie van I&M.

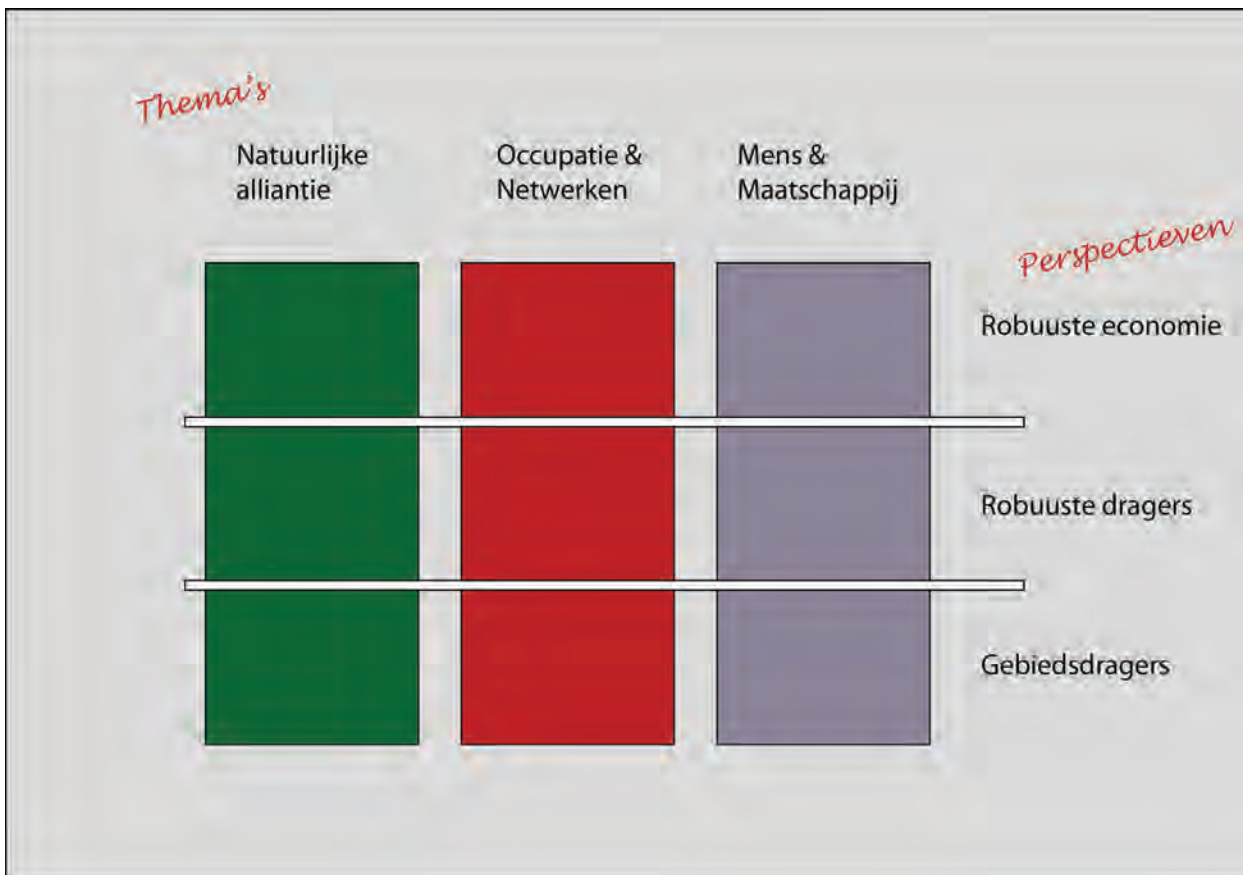
Deze samenwerking van het waterschap en de gemeente is prima, maar kan bij concrete projecten soms verbeterd worden. Dit is te zien op een aantal plekken in de stad, zie hiernaast. De sessie leidde tot reflecties over verdere verbetering van de samenwerking, en over de manier waarop deze werkwijze in beleid geborgd kan worden.

Deze rapportage doet verslag van de sessie en de reflecties.

Schema Lagenbenadering

Schema Alliantiebenadering

2 Methode en tools

2.1. Alliantiebenadering

In de Ruimtelijke Ordening (RO) van Nederland wordt vaak gewerkt met de Lagenbenadering, die het ruimtelijke domein in drie lagen verdeelt: ondergrond, netwerken en occupatie. Deze benadering wordt in ruimtelijke planprocessen vooral gebruikt om gebieden te analyseren. De Lagenbenadering is uitgewerkt tot de Alliantiebenadering, zodat hij ook gebruikt kan worden als leidraad voor planprocessen. De meerwaarde van de Alliantiebenadering is gebaseerd op 3 toevoegingen:

A. Herdefinitie van thema's in drie integrerende allianties:

1. de Natuurlijke Alliantie, integratie van bodem/ondergrond, water en groen/landschap als één ruimtelijke pijler
2. de Alliantie van Occupatie en Netwerken, de tweede integrerende pijler van woonbebouwing, bedrijfsbebouwing, infrastructuur en alle bijhorende milieuzones
3. de Alliantie van Mens en Maatschappij, de derde pijler van werkgelegenheid, zorg, sociale cohesie. Dit is met name van belang omdat maatschappelijke aspecten in ruimtelijke processen een steeds grotere rol hebben gekregen.

B. Hiërarchie wordt nevenschikking

De verticaal geordende thema's van de lagenbenadering suggereren een noodzakelijke ordening van beneden naar boven. Door ze naast elkaar te plaatsen wordt de toepassing flexibeler en is meer maatwerk mogelijk.

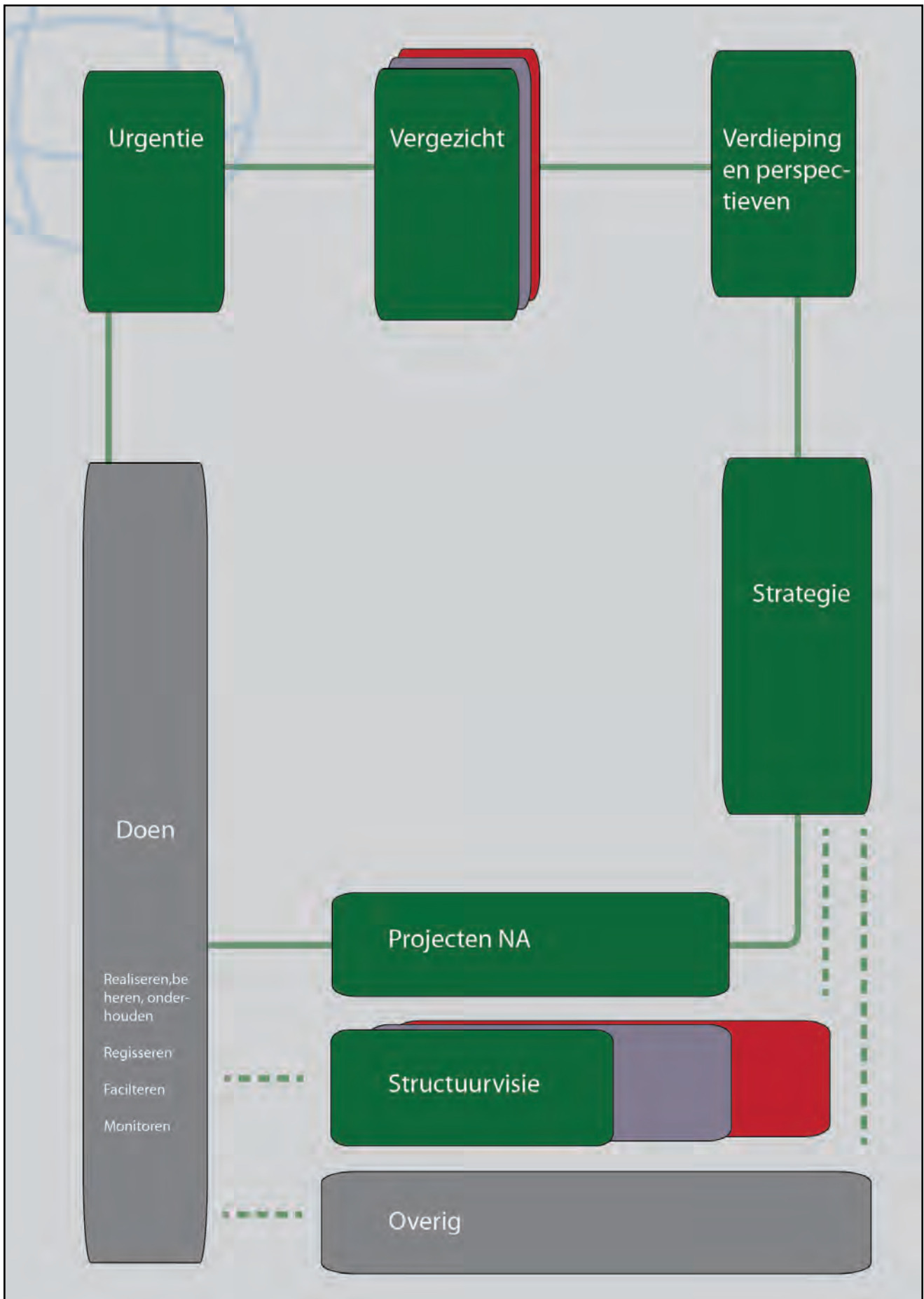
C. Toevoegen van ambities of perspectieven

In visievorming zijn altijd keuzemogelijkheden aanwezig. De drie niveaus van de Alliantiebenadering geven daarvoor een handreiking:

1. Gebiedsdragers: betekenis van bodem, water en groen/ landschap voor de huidige ruimtelijke opbouw van een gebied
2. Robuuste dragers: ingrepen in het landschap die een gebied minder kwetsbaar maken voor de klimaatveranderingen
3. Robuuste economie: regionale economische impulsen die de economische kansen van de robuuste dragers benutten en het mogelijk maken dat deze aangelegd en beheerd worden.

Met de toepassing van de Natuurlijke alliantie is landelijk al veel ervaring opgedaan. In deze rapportage wordt de natuurlijke alliantie als uitgangspunt genomen. De kansen voor uitwerking en toepassing van de overige allianties worden de komende tijd onderzocht.

Productcyclus

Productcyclus van de Natuurlijke Alliantie

De natuurlijke alliantie (NA) is opgezet als handvat voor planprocessen door een cyclus van concrete planproducten.

Urgentie

- Doel: inzicht in noodzaak en doelen, uitwisselen van ideeën daarover in brede groep van betrokkenen. Voor de NA betreft dit vooral huidige knelpunten van gemeente en waterschap, aangevuld met de gevolgen van klimaatveranderingen.
- Hulpmiddel NA: klimaatkwetsbaarhedenkaart.

Vergezicht

- Doel: in het begin van het planproces snel gaan samenwerken en een idee krijgen voor een gemeenschappelijke ruimtelijke hoofdrichting. In dit stadium wordt een eerste oriëntatie uitgevoerd op de drie perspectieven gebiedsdragers, robuuste dragers en robuuste economie
- Hulpmiddelen NA: kaart structuurdragers, gidsmodel lagenbenadering

Verdieping en perspectieven

- Doel: Verdieping van inventarisatie en analyse, deze ook consistent en transparant uitwerken, en dan perspectieven verhelderen voor de toekomst
- Hulpmiddel NA: doelenschema NA (blijft hier buiten beschouwing)

Strategie

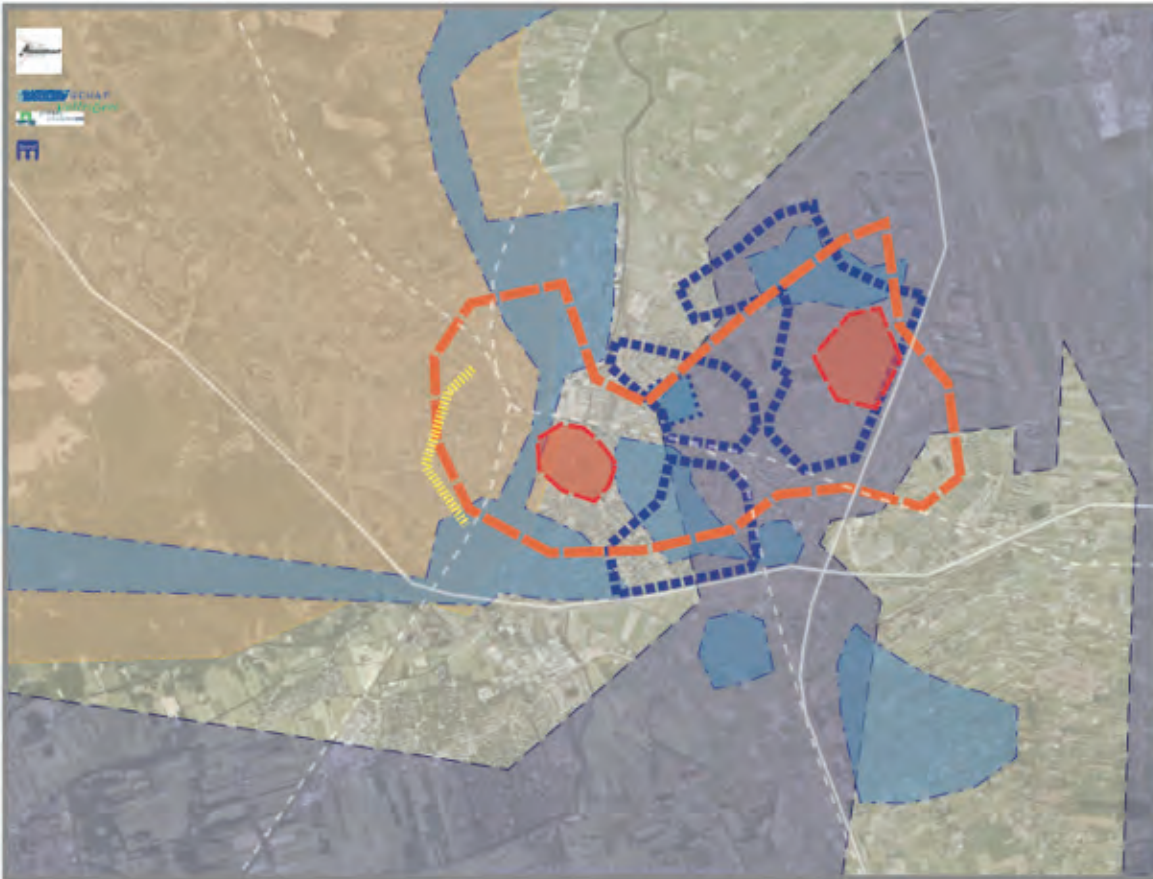
- Doel: Koers uitzetten op welke wijze de perspectieven gecombineerd en uitgewerkt kunnen worden, op visie niveau, inrichtingsniveau en uitvoering/ beheer. Het betreft zowel inhoud, organisatie en financiering.
- Hulpmiddel NA: in ontwikkeling
-

Projecten NA

- Doel: Uitwerking van concrete projecten
- Hulpmiddel NA: in ontwikkeling

De strategie NA heeft haar eigen cyclus, maar levert ook bouwstenen voor andere planprocessen, zoals een structuurvisie, een Omgevingsvisie, een beheersplan van het waterschap etc.

laag 3: kwetsbare gebieden

2.2. Nieuwe tools

Tool 1: Kwetsbaarhedenkaart

De klimaatverandering gaat grote gevolgen hebben voor de steden en het landelijk gebied van Nederland. De effecten van de verwachtingen in de KNMI scenario's zijn modelmatig uitgewerkt in de klimaateffectatlas van WUR/ Alterra (www.klimaateffectatlas.wur.nl). In deze atlas wordt onderscheid gemaakt in primaire effecten (neerslag en temperatuur), secundaire effecten (zoals overstroming primaire kering, bodemdaling en watertekort) en tertiaire effecten (zoals landbouw en natuur). Deze effecten zijn verdeeld in talrijke indicatoren, per indicator is een kaart te downloaden.

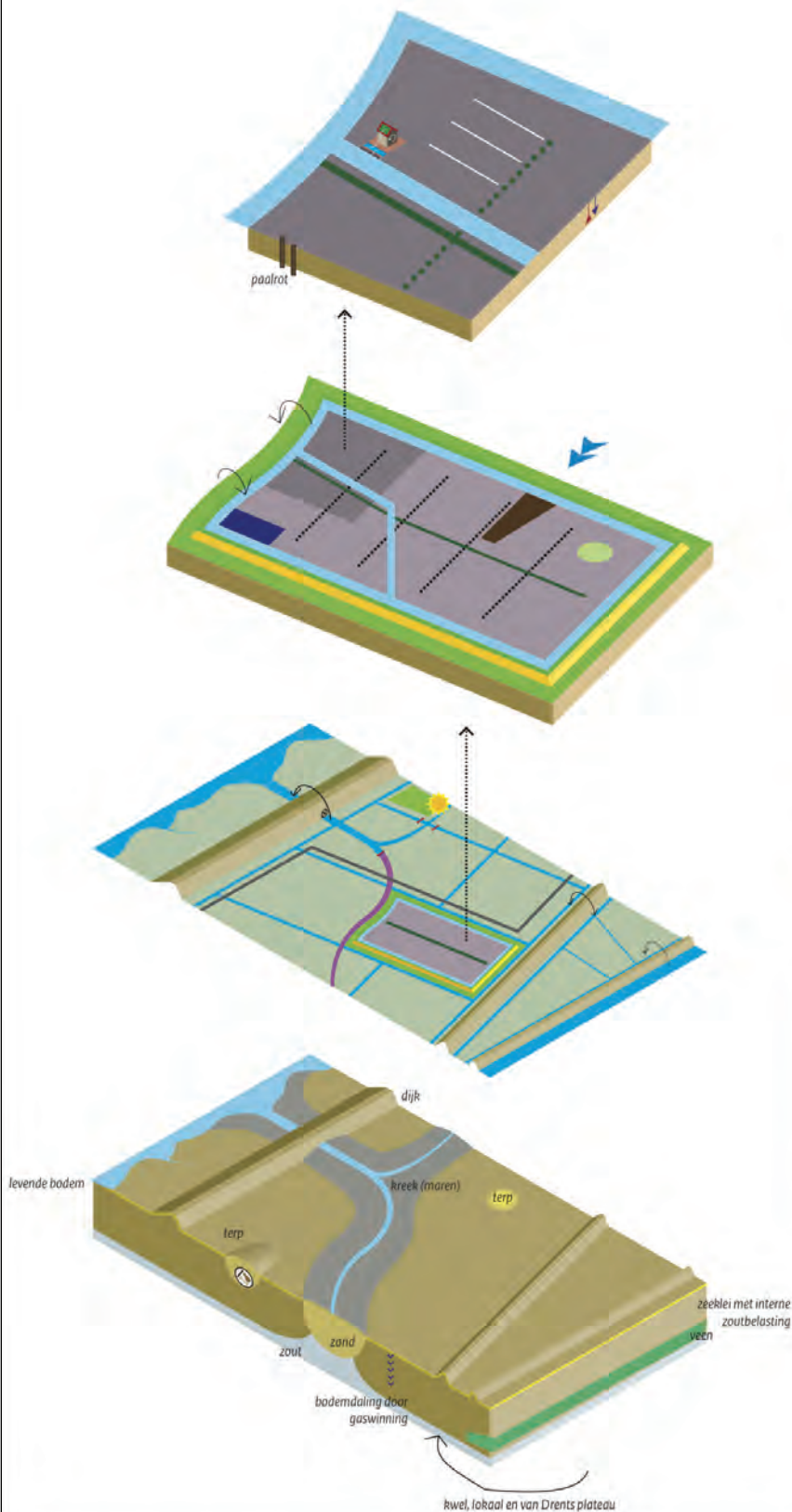
De atlas geeft een objectief beeld van de effecten, maar is in al zijn nuance en uitgebreidheid te complex voor ruimtelijke planprocessen. Via kwetsbaarheidskaarten is het gebruik in RO processen wel mogelijk. De kaarten geven per zone of gebied een indicatie van de gevoeligheden voor de secundaire effecten. Dan weet je dus welke gebieden of zones gevoelig zijn voor veiligheid, droogte, wateroverlast door piekbuiten etc.

Door dit op kaarten weer te geven wordt het onderwerp van planning met ruimtelijke structuren, die aan de oplossing van de problemen bijdragen, zoals dijken, watervoorraden en opvangbekkens. Het regionale schaalniveau is leidend voor de kwetsbaarheden, omdat de deelsystemen van de natuurlijke alliantie vooral op dit niveau werkzaam zijn. Vanwege de vergelijkbaarheid met Groningen geven we een voorbeeld van een kwetsbaarheidskaart van een andere stad, Amersfoort.

Tool 2: Kaart met gebiedsdragers

De ruimtelijke opbouw van een stad is sterk beïnvloed door het natuurlijke systeem van bodem, water en groen. Zo is Amersfoort ontstaan bij een oversteekplaats over de Amer, en is er een verschil tussen de 'groene' wijken op de Heuvelrug en de overige wijken in de lagere gebieden. De stad Groningen is ontstaan op het noordelijke uiteinde van de Hondsrug.

Het is daarom belangrijk om als startpunt van visievorming een kaart te hebben waar de relatie van de natuurlijke systeemdagers met de huidige ruimtelijke opbouw te zien is. Dat bevordert dat die relatie een van de uitgangspunten vormt bij de opstelling van toekomstvisies. En dat maakt ook mogelijk een koppeling met de kwetsbaarheidskaart mogelijk.

IV - WIJK EN BUURT

- Goten van erf naar groen en water
- Waterberging in brede sloten, water hoog houden om paalrot tegen te gaan
- Combineren met robuust groen
- Infiltratie in wadi's
- Kavel: waterberging op eigen erf, groene daken en gevels
- Bodemenergie (KWO)

III - STAD, DORP EN RANDEN

- Integraal ophogen te bebouwen gebied
- Circulatie water in sloten, tbv doorspoelen en water vasthouden
- Infiltratie en vasthouden in robuuste groenstructuur
- Waterplein en schaduwparkjes
- Stroming koele wind
- Stadsweide voor piekberging (en ijsbaan)
- Combineren waterberging, ook recreatie
- Stadslandbouw

II - REGIO

- Beschermen en herstellen (oude) dijken, krekken en terpen
- Circulatie water tbv doorspoeling
- Grotere peilfluctuatie in krekken voor waterberging
- Perceelsniveau: drainage tbv waterlens, ook zilte teelten
- Energie uit water, groen, zon, wind
- fietsroutes door landelijk gebied, bomenlanen

I - BODEM EN GRONDWATER

- Levende bodem zo min mogelijk bedekken
- Terpen beschermen
- Bodemdaling tegengaan
- Geothermie
- Archeologische vindplaatsen beschermen en benutten

Tool 3: Gidsmodellen Lagenbenadering

Gidsmodellen Lagenbenadering zijn schema's, waarop ruimtelijke voorstellen voor de integratie van bodem, water en groen/ landschap zijn gevisualiseerd. Dit is gedaan voor alle landschapstypen voor Nederland, op verschillende schaalniveaus. Het model voor het zeekele gebied is een van de 11 gidsmodellen. Elk gidsmodel kent vier lagen:

Laag I: Bodem en grondwater

Globale weergave van de opbouw van de bodem en ondergrond in dat landschapstype, met aandacht voor grondwater (zoals verschil zoet/ zout en kwelstromen).

Laag II: Regio

Weergave van het regionale schaalniveau, waarop de focus ligt van de integratie van bodem, water en groen/ landschap. Op dit schaalniveau is de betekenis van de bodem en het watersysteem het best te begrijpen en te beïnvloeden. Denk aan waterberging in kreekruggen en fietsroutes om tegemoet te komen aan meer recreatiebehoefte bij hogere zomerse temperaturen. Bij planning voor een stad moet eerst het regionale schaalniveau behandeld worden, om kansen en beperkingen vanuit de regio te begrijpen.

Laag III: Stad, dorp en randen

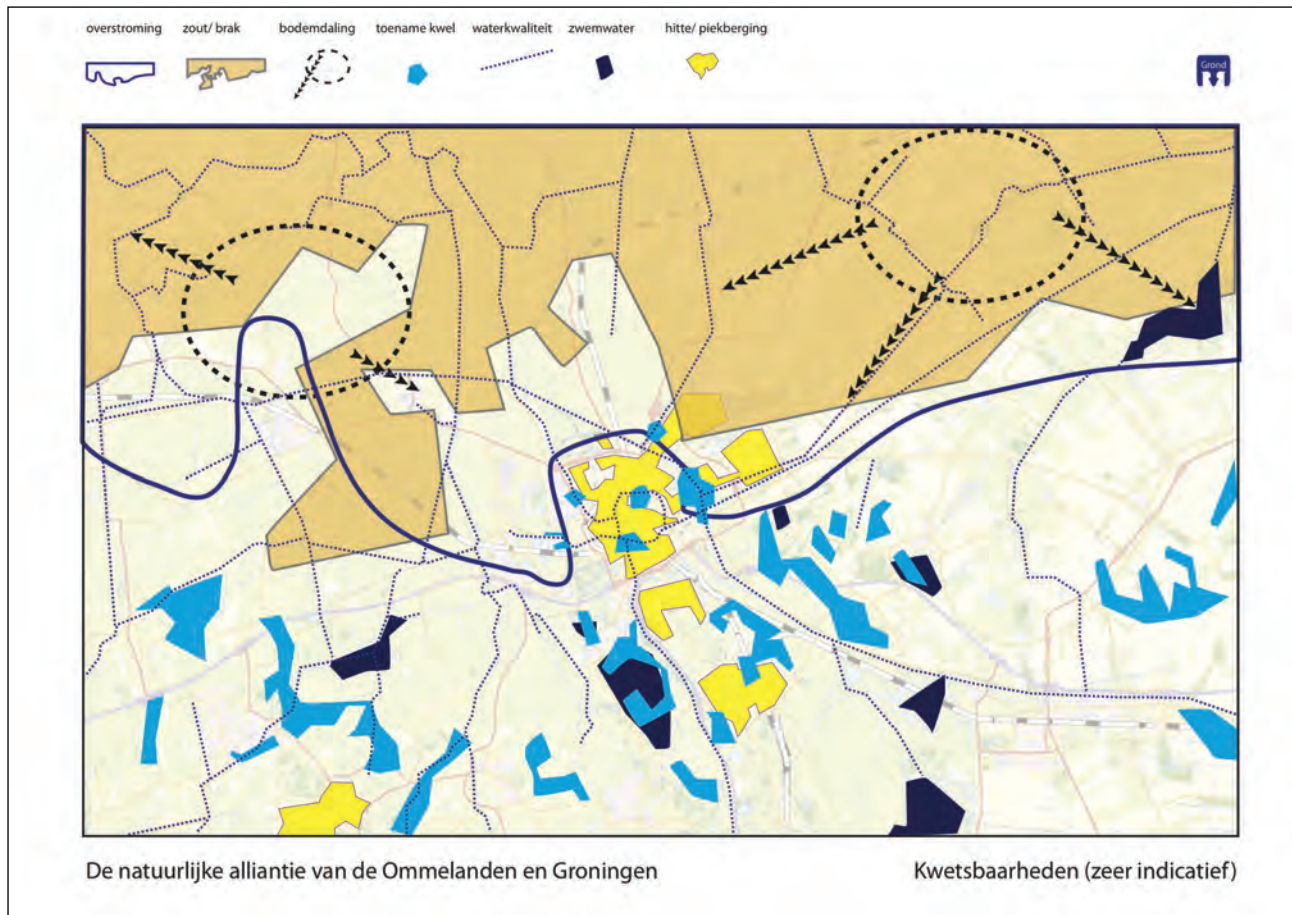
Op niveau van stad en dorp (met de randen erbij) wordt het regionale raamwerk uitgewerkt en aangevuld met stedelijke dragers, zoals stevige groenstructuren, waterstructuur waarin het water circuleert en open zones om verkoelende wind in de stedelijke centra door te laten dringen.

Laag IV: Wijk en buurt

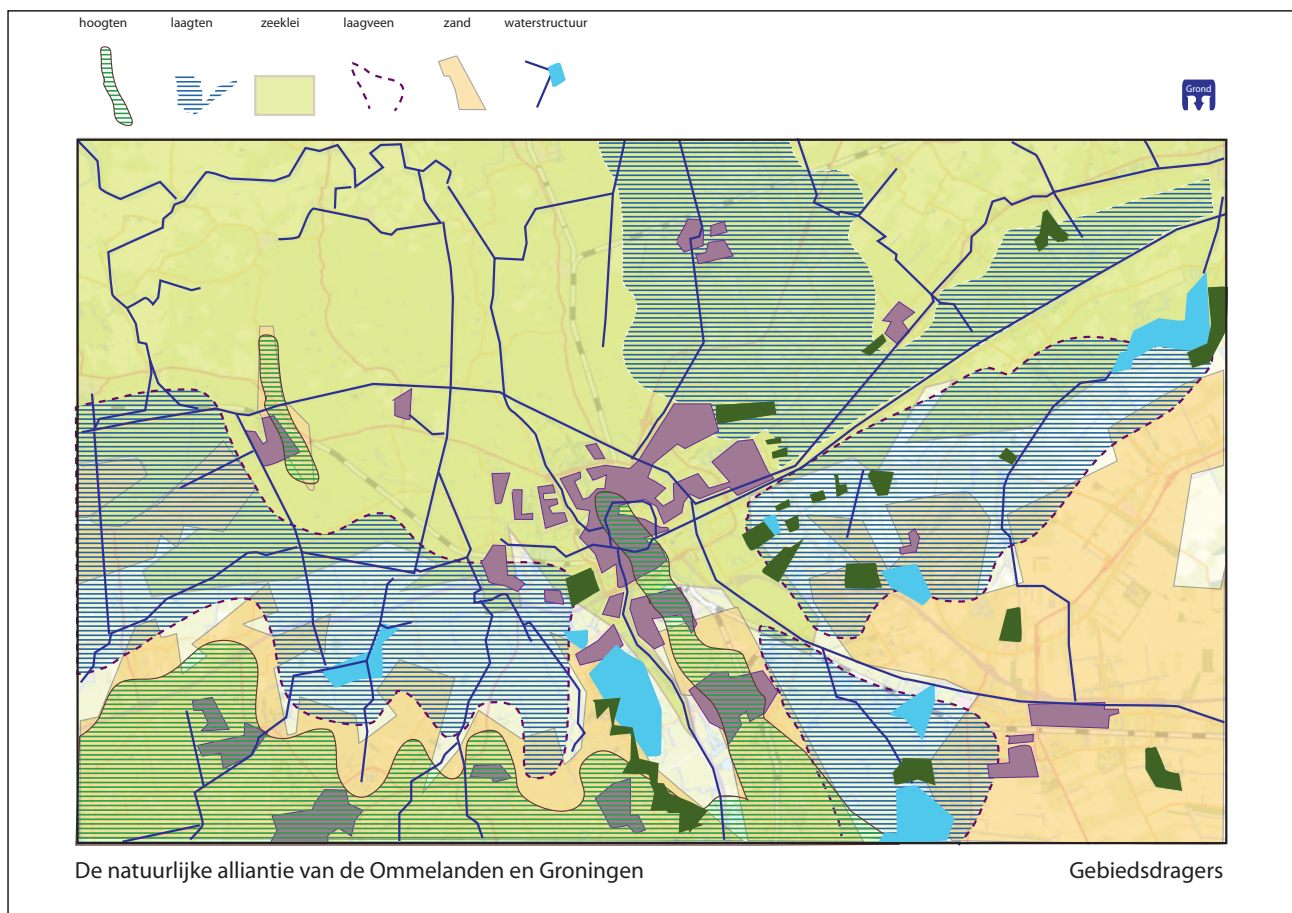
In de wijken en buurten worden de ruimtelijke dragers verder uitgewerkt en aangevuld. Denk aan hoog waterniveau om paalrot tegen te gaan, goten in de straten en vormgeving van erven (weinig verharding tbv infiltratie) en bebouwingen (groene gevels en daken).

De gidsmodellen geven suggesties voor de knelpunten (of 'uitdagingen'), die in de kwetsbaarhedenkaart zijn geïnventariseerd. Ze bevorderen daardoor ook samenwerking vanuit verschillende disciplines. Voor een nadere uitleg wordt verwezen naar het 'gidsmodellenrapport' van I&M, te downloaden vanaf www.gidsmodellen.nl.

Aanzet kwetsbaarhedenkaart

Aanzet kaart structuurdragers

3 Resultaten van de sessie

De gidsmodellensessie is opgezet als een 'snelle doorloop' van de productcyclus van de Natuurlijke Alliantie, omdat het proces in dit geval belangrijker is dan het resultaat.

Aanzet tool 1: kwetsbaarhedenkaart

Tijdens de voorbereiding is een kwetsbaarhedenkaart gemaakt. De informatie is afgeleid van een aantal themakaarten van het waterschap. Hierop zijn bestaande knelpunten en aandachtspunten op indicatieve manier weergegeven, aangevuld met een eerste aanzet van klimaat effecten.

Op de kaart zijn de volgende gebiedsurgenties weergegeven:

- overstroming: gebied dat overstroomt bij dijkdoorbraak aan de Waddendijk.
- zout/ brak: kans op verdwijnen zoetwaterlens in de van nature zoute diepere bodem.
- bodemdaling: bodemdaling door gaswinning
- toename kwel: kwel kan door klimaatverandering lokaal toenemen
- waterkwaliteit: vooral door mogelijke droogte kan de waterkwaliteit verslechteren.
- zwemwater: door gemiddeld hogere temperaturen staat de kwaliteit onder druk.
- hittestress / piekberging: vooral in verstedelijkt gebied

Aanzet tool 2: kaart structuurdragers

Bij de voorbereiding is een kaart gemaakt met huidige structuurdragers van bodem, water en groen/ landschap.

- hoogten: de hoogteligging van het maaiveld bepaald de waterstromen.
- laagten: komvormige laagten vormen een risico voor wateroverlast.
- zeeklei: is slecht waterdoorlatend, grondwaterstanden zullen niet snel fluctueren.
- laagveen: is gevoelig voor oxidatie door verdroging, dit veroorzaakt maaiveld daling.
- zand: is vaak goed waterdoorlatend en biedt kansen voor infiltratie.
- waterstructuur: het aanwezige watersysteem moet water opvangen en afvoeren.

Oplossingsrichtingen

Tijdens de sessie is door verschillende groepen geschetst op de contouren en keuzemogelijkheden voor een gemeenschappelijk vergezicht. Hierbij is gebruik gemaakt van het gidsmodel zeeklei. Hierdoor is geschetst op drie schaalniveaus:

1. Regioniveau (Stad en Ommeland)
2. Stadsniveau (gemeentegrens)
3. Buurt en wijk (Korrewegwijk)

In de bijlage zijn de schetsen weergegeven en kort toegelicht. De schetsen zijn een hulp voor het evt. verdere traject. In de sessie lag de focus op leerervaringen, de schetsen zijn daarom niet uitgewerkt.

4 Hoe verder?

De deelnemers van de sessie hebben aan het eind van de ochtend aangegeven dat de bijeenkomst nuttig was. Dit had betrekking op de nieuwe methoden en tools, maar wellicht nog meer op de wijze van samenwerking (waterschap en gemeente, aan het begin van een planproces). Men wil verder met het invullen en stroomlijnen van de samenwerking.

Vanuit de sessie zijn suggesties ontstaan voor de tools, de borging en het koppelen van planvorming en opleiding. Daarnaast spelen natuurlijk veel meer aspecten, zoals de opbouw van de organisaties, de samenwerking van het waterschap Noorderzijlvest met het waterschap Hunze en Aa's, de vaardigheden en motivaties van medewerkers, financiële randvoorwaarden. Dit soort zaken blijft in dit verslag buiten beschouwing.

Tools

Bij de voorbereiding zijn conceptversies gemaakt van de kwetsbaarhedenkaart en de kaart met gebiedsdragers. Deze bleken goed te werken, maar op onderdelen te onnauwkeurig. Zo zijn de klimaatseffecten gebaseerd op persoonlijke aannames. Verbetering van deze kaarten is gewenst.

Het gidsmodel zeelei heeft zijn nut bewezen in de sessie. Het aspect bodem werd in de methode vooraf als belangrijk omschreven, maar kwam in de sessie zelf nauwelijks aan de orde. Deze kritiek is terecht, er lopen initiatieven om het belang van de bodem in de gidsmodellen te verbeteren. Als deze verbetering is gerealiseerd kan van die nieuwe versies gebruikt worden gemaakt. Het is gewenst dat de deskundigen van waterschap en gemeente aan de beoogde verbeteringen bijdragen.

Borging

Het is gewenst om de hoofdrichting van een gemeenschappelijke visie op de natuurlijke alliantie van stad en waterschap te borgen in een beleidsdocument. Hiervoor zijn verschillende opties besproken:

- Structuurvisie stad Groningen: de structuurvisie heeft een eigen traject met zeer diverse belangen en afwegingen. Als 'bron'document voor de natuurlijke alliantie daarom minder geschikt.
- Structuurvisie water: de gemeente Emmen heeft een aparte structuurvisie voor water. Men vond dit interessant als gedachte, maar mogelijk belemmerend voor integratie.
- Uitbreiding bestaande bodemvisie: het is handig om de natuurlijke alliantie aan een bestaand planvorm te koppelen. De voorgenomen verbetering van de gemeentelijke bodemvisie is kansrijk, ook in combinatie met het op te stellen grondwaterbeleid van het waterschap.
- Uiteindelijk werd het opwaarderen van het huidige Waterplan als meest kansrijk beoordeeld. Dit kan zich ontwikkelen tot Waterakkoord, wat zich kan ontwikkelen als visionair document met een doorvertaling in concrete projecten, budgetafspraken en verdeling van verantwoordelijkheden.

Koppelen planproces en opleiding

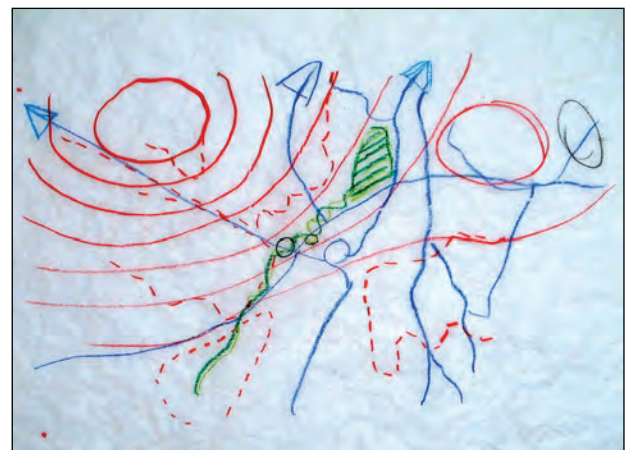
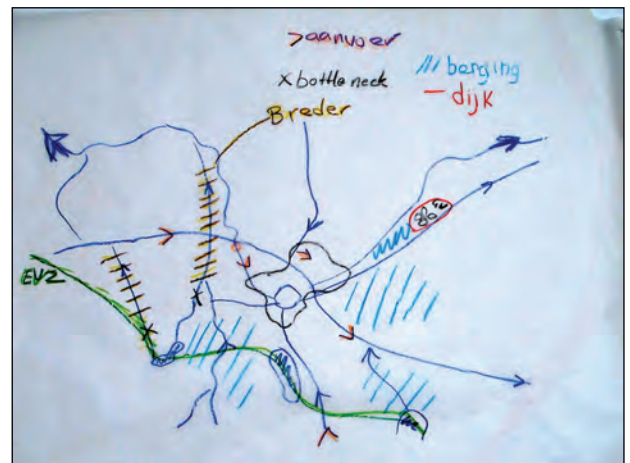
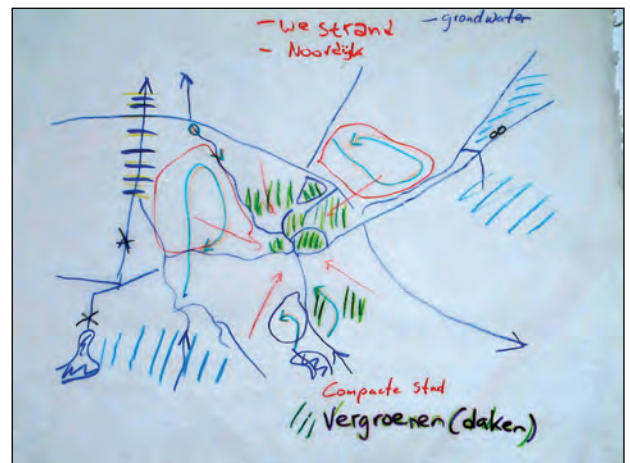
De deelnemers zijn 'allergisch' voor een methode en visie die van buitenaf wordt opgelegd. Dit leidde tot het idee dat een brede groep moet bijdragen aan het nieuwe waterakkoord. Hierdoor is een koppeling mogelijk met een leertraject met betrekking tot gebruik van deze methode en tools.

Bijlage: de schetsen

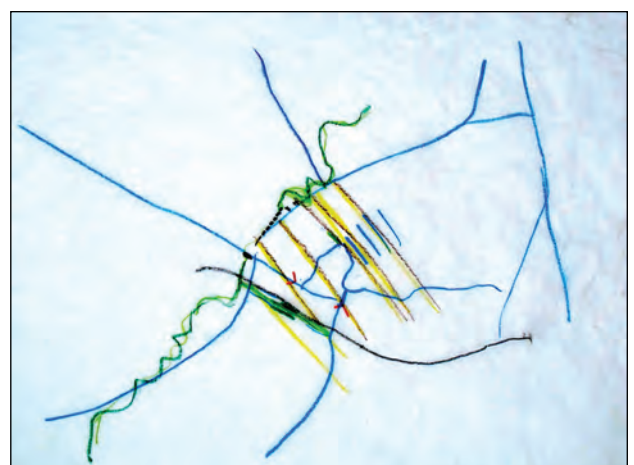
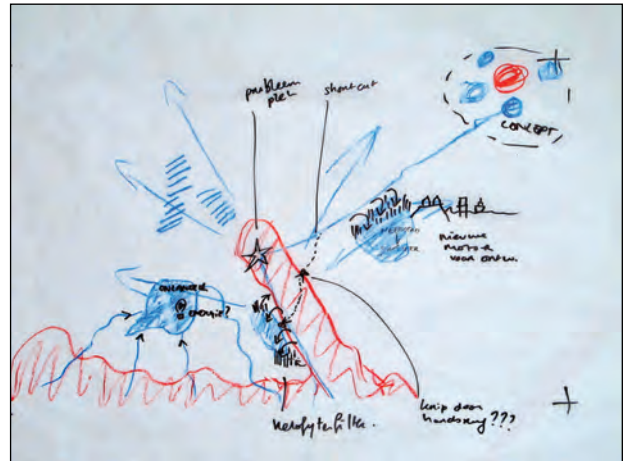
Regio

Groningen ligt op een knooppunt van waterwegen en de binnenstad op het noordelijkste puntje van de Hondsrug. De omliggende gebieden liggen op veen/klei en staan daardoor directer onder invloed van grond- en oppervlaktewater. De waterafvoer vanaf het Drentsch Plateau gaat voor een groot deel door of direct langs de Stad. Dit maakt de Stad kwetsbaar voor situaties van wateroverlast, zoals in 1998. Op de schetsen zijn dan ook de aangelegde waterbergingsgebieden ingetekend. Ook zijn de belangrijkste waterwegen aangegeven die het water van hoog naar laag, richting zee moeten transporteren. Om met het klimaat mee te kunnen bewegen moet het watersysteem op bepaalde punten worden aangepast, bv.: verbreding van watergangen, extra aanleg waterberging, meer water bovenstrooms vasthouden. Daarnaast is het regionale watersysteem een stroom dat leven in en om de Stad stimuleert, voor mens, dier en plant: de blauwe aders van de Stad.

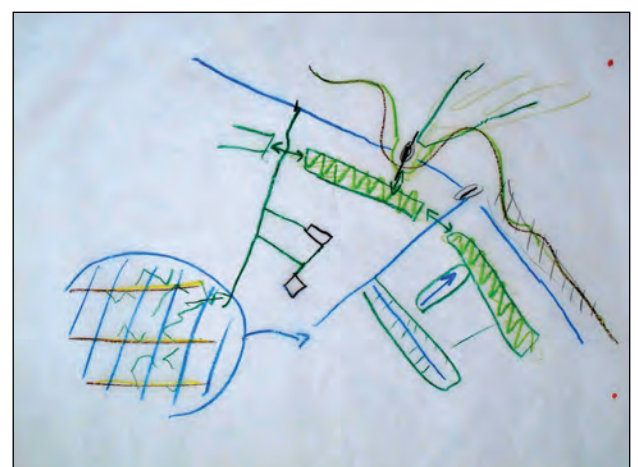
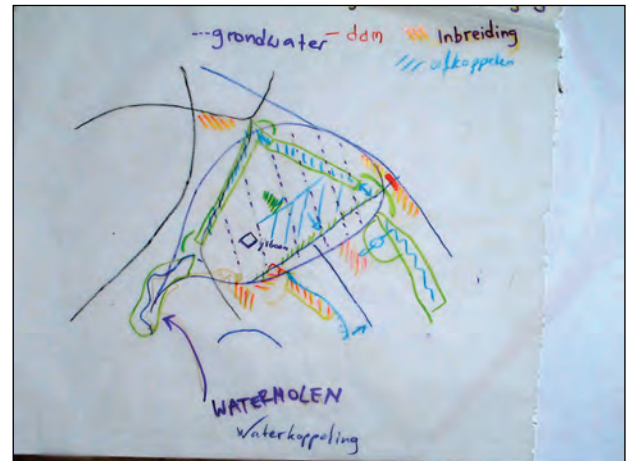
Stad

Op Stadsniveau wordt vooral aandacht besteed aan waterveiligheid. De hoofdafvoerroutes lopen door of langs de Stad. Op een aantal locaties zouden maatregelen genomen kunnen worden om het watersysteem robuuster te maken. Door het aanleggen van extra connecties kan de waterlast beter verdeeld en gestuurd worden.

Wijk

Op het niveau van de Korreweg is vooral aandacht besteed aan de groen-blauwe dooradering van de wijk. Door dit prominenter te maken en te verbeteren, kan de wijk beter worden voorbereid om klimaatverandering, o.a. i.v.m. toenemende hittestress en piek neerslag. De groen-blauwe corridors kunnen water vasthouden, reguleren en leven van mens, dier en plant stimuleren. Hierbij zijn juist de verbindingen tussen gebieden binnen de wijk, maar ook naar buiten van groot belang.

Waterschap NOORDERZIJLVEST

Sander Dijk, Waterschap Noorderzijlvest
s.dijk@noorderzijlvest.nl

Anne Helbig, gemeente Groningen
anne.helbig@groningen.nl

Vincent Grond, GrondRR
vincent@grondrr.nl